

MİLLİ MÜCADELE BAŞLARKEN GÜNEYDOĞU ANADOLU (1919)

İngiltere, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletini yıkmaya karar vermişti. Bu uğurda sömürgeciliğin anenevi usullerinden olan “böl ve yönet” prensibini Güneydoğu Anadolu’da uygulamaya başladı. Bugün Türkiye’nin aynı bölgesinde meydana gelen hadiseler aynı tarihi sürecin devamıdır. Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olarak Musul’a yerleşerek Güneydoğu Anadolu sınırlarına dayanan İngiltere, bölge ahalisini kontrol altına alma gayreti içine girdi. Vakit geçirmeden Süleymaniye’ye gelen İngiliz siyasi memurları Kürtlerin hatırından bile geçmediği halde, onları kandırarak önce Süleymaniye ve civarını sulh görüşmeleri esnasında ise Erzurum, Van, Bitlis gibi Doğu Anadolu vilayetlerini de içine alan bir “Kürdistan Hükümeti” oluşturma kararı aldı. Bu hükümetin başkanlığına da Süleymaniye Nakibü’l-eşrafı Şeyh Mahmud’u tayin edeceğini duyurmuştu (2/4 Ocak 1919)¹. Ancak İngilizlerin bu konuda önemli sıkıntıları vardı. Çünkü bölge aşiretlerinin çoğu, Türk tarafı tutumunu sürdürüyor ve İngilizlere karşı düşmanca tavırlarını her vesile ile gösteriyorlardı. Mesela Ceziretü’l-Ömer’in Kuzeydoğusundaki Şırnak Aşireti Reisi Abdurrahman Ağa, İngilizleri oldukça rahatsız etmiştir. İngiliz Fevkalade Komiserliği, durumu Osmanlı Hükümeti’ne bildirerek, bu gibi faaliyetleri Türklerin teşvik ettiğini varsayarak Sadrazam Damat Ferid’i suçlamıştır (31 Mart 1919)². Aynı gün Osmanlı Dahiliye Nezareti, Bitlis vilayeti’ne Abdurrahman Ağa tarafından İngilizler aleyhine bir beyanname neşr edilip edilmediğini sordu³. Ayrıca böyle teşebbüslerin memleketin selâmeti açısından zararlı olacağını ifade ile Ağa’nın uyarılmasını istedi⁴. Hükümet, İtilaf Devletlerinin ve Hıristiyan unsurların şikayetlerine sebep olacak hareketleri faydalı bulmuyordu. Bu telgrafa cevap veren Bitlis Valisi Mazhar Bey, Abdurrahman Ağa’nın böyle bir beyanname neşr etmediğini, bunun Ermeniler tarafından uydurulduğunu tesbit etti. Musul ve Zaho’daki İngiliz siyasî Hakimlerin yazdıklarının da yalan olduğunu, aşiretlerin bundan haberdar oldukları halde sukûnetlerini muhafaza ettiklerini beyan etti (11 Nisan 1919)⁵. Aynı günlerde Hakkari sınırında, İmadiye halkı da İngilizlerin baskılarına dayanamayarak, İngiliz siyasi memurunu, yardımcısını, alay kumandanı ve dört askerini öldürmüşlerdi. Bunların silah

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Âi Evrak Odası, nr.341181.

² M. Kemal Öke, *İngiliz Ajansı Binbaşı E. W. C. Noel’in Kürdistan Misyonu (1919)*, İstanbul 1992, s.21-22.

³ BOA, BEO, nr.342538.

⁴ BOA, Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS), nr.51-1/3. lef.1.

⁵ Aynı vesika lef.2.

ve cephane ambarlarını elde ederek, kalan İngiliz kuvvetlerini Duhok'a uzaklaştırmışlardı. Pervari Mal Müdürü Mehmet Salih Bey, İmadiyelilerin Osmanlı idaresi altında yaşamak istediklerini vurguluyordu. Eğer halkın isteği kabul edilmezse, Çölemerik hududuna göç etmeleri muhtemeldi. Ancak Van Valisi Haydar Bey, İmadiyelilere Osmanlı Hükümetinin bu şekildeki olaylara razı olmayacağını ve rahat durmalarını tenbih etti. Osmanlı Hükümeti ise İmadiyelilerin isteğini kesinlikle red etti (8 Mayıs 1919)⁶.

11-18 Mayıs arasında Viranşehir'e ve sonra Urfa'ya vasil olan İngiliz yüzbaşı Woolley, Millî aşiretini elde etmek üzere gizli faaliyetlerde bulunuyordu⁷. İngilizler mukavemet görececeklerini anladıkları yerleri işgal için Kürtler menfaatine çalışmakta olduklarını yayararak, şeyh, ulema ve reisleri para ve vaadlerle elde etmeye uğraşıyorlardı. Nitekim Seyyid Taha'ya Cezire-Rumiye arasında beylik vereceklerini söylediler. Kendisine mazeret, top, makineli tüfek ve hayvan verdiler. Ünlü eşkiya Simiko'yu da Osmanlı hududuna saldırmaları için teşvik edip, Erbil ve Revanduz aşiret reislerine ayda 170 ruble maaş veriyorlardı. Özellikle Erbil aşiret reisleri İngilizlerin maaşlarını red ettiler. Bunun üzerine İngilizler Erbil'de on iki camiyi hastalık çıkmasını önlemek bahanesiyle kapattılar. Bu olaylar bölge halkının bir çoğunun İngilizlerden nefret etmesine sebep oldu⁸.

İngilizlerin Van, Bitlis, Diyarbakir ve Musul vilâyetlerindeki siyasî temsilcilerinin Kürt aşiretleri üzerinde Osmanlı Hükümeti aleyhindeki tahrik ve aldatmaları İstanbul'a mütemadiyen bildiriliyordu. Bu vilâyetlerde emniyet ve asayişin bozulmaması için alınması gerekli tedbirler ile Kürt Teâlî Cemiyeti mensuplarının "Müstakil Kürdistân" kurma yolundaki faaliyetleri Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ'da görüşüldü (18 Haziran 1919).

Osmanlı Doğu vilâyetlerinde oturan dinî ve millî asabiyeti ile tanınan Kürt aşiret reisleri ya külliyetli para, veyahut zor ve şiddet kullanılarak İngilizler lehine davranmaya sevk ediliyordu. Bu siyaset havalideki aşiretler arasında büyük bir heyecan yaratmıştı. Hatta Geligüyan nahiyesi köyleri arasında dolaşp Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda yapan İngiliz siyasî hakimi, aşiretler tarafından katledilmişti.

İtilaf Devletleri'nin bu faaliyetleri mütarekeye aykırıydı. Yukardaki vilâyetlerin hiç birinde emniyet ve asayiş bozuk değildi. Bu yüzden İtilaf Devletleri'nin siyasî temsilci ünvanıyla oralara gönderdiği kimselerin Osmanlı Devleti aleyhinde propaganda yapmaları da uygun olamazdı. Bu düşüncelerle Osmanlı Meclis-i Vükelâsı şu tedbirleri aldı:

1- Meclis-i Vükelâ, İngiliz siyasî temsilcilerini eylemleriyle ilgili bütün eldeki belgelerle birlikte İngiltere Fevkalade Komiserliğine müracaat ederek, bu faaliyetlerin önlenmesini isteyecek,

⁶ *Musul ve Kerkük'le İlgili Arşiv Belgeleri, (1525-1919)*, Ankara 1993, s.391, vesika nr. 90; BEO, 341440.

⁷ *Aynı eser*, s.392-397, vesika nr.91; M. K. Öke, *aynı eser*, s.58.

⁸ *Musul ve Kerkük'le İlgili Arşiv Belgeleri*, s.397-399, vesika nr.92.

2- Doğu Vilâyetlerindeki emniyet ve asayişin muhafazası için bölgeye asker sevk edilecek,

3-İngiliz propagandalarına kapılan aşiretleri devlete bağlamak ve aldanmamışların bağlılığını artırmak amacıyla aşiret reislerine maaş verilecek,

4- Bölgedeki Jandarma noksanlarının tamamlanması amacıyla Jandarma bütçesine tahsisat ilâvesi ile sayı ve nitelikçe noksan kapatılacak,

5- Aşiret reislerini hükümete ısındırmak ve kendilerini dış tahriklerden koruyacak özel önlemler alınacak,

6- Aşiret reislerine, nişan ve madalyalar verilerek göntülleri alınacak,

7- Bölge halkı arasındaki, “erbab-ı zuhd ve takva” sahibi muteber şahıslardan nasihatçiler gönderilerek hal ve zamanın fevkalade önemi anlatılacaktı.

Ayrıca Meclis-i Vükelâ bu sırada Diyarbekir Valiliğine tayin edilen Faik Bey’e lüzûmlu talimatların verilmesini arzu ediyordu. Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ’nın değerlendirmesine göre; devlete bağlılık gösteren Şırnak Aşireti Reisi Surzade Abdurrahman Ağa’nın hizmetinden istifade edilmeliydi. Bu amaçla Bitlis Vilâyeti’ne, ağa ile sürekli haberleşmesi ve Kürt Kulübü gibi teşkilata lüzûm olmadığını kendisine tebliğ edilmesi emredildi. Devletine son derece bağlı olan Abdurrahman Ağa, uygun bir rütbe ile taltif edildi. Van, Bitlis, Diyarbekir ve Musul vilayetlerinde hükümetin nüfûzunun devamı için gerekenlere dağıtılmak üzere uygun miktar akçenin mahalline gönderilmesi Maliye Nezareti’ne havale edildi. I. Dünya Savaşı sırasında, Konya ve Ankara Vilâyetlerine iskân edilmiş olan Kürt ahalisinin memleketlerine iade edilmesi ve bunların aşiret fertlerinden olmaları hasebiyle seferberlikten fazla kalan hayvanlar ve çadırların askeriye tarafından kendilerine verilmesi Harbiye Nezareti’ne tebliğ edildi.

Doğu vilâyetlerinde bugün görevli bulunan ve bundan böyle gönderilecek olan büyük küçük bilcümle memurlar mahallerinin önemine uygun nitelik ve yeteneğe sahip memurlardan seçilecekti.

Kürt Teâlî Cemiyeti, bölgede zararlı faaliyetlerde bulunuyordu. Halbuki Cemiyetler Kanuna göre; Doğu vilâyetlerini Osmanlı Devleti’nden ayıracak iç ve dış faaliyetlerde bulunmak yasaklanmıştı. Bu konuda ayrıntılı tahkikat yapıldıktan sonra gerekirse cemiyet kapatılacaktı. Bilhassa bölgede oturan Kürt ileri gelenleriyle görüşülerek, kendileri bu konuda irşad ve ikaz edilecekti. Bu vazifeyi yapmak gayesiyle Haydarzâde İbrahim Efendi, Abuk Ahmed Paşa ve Bahriye Nazırı Avni Paşa’dan oluşan daimi bir Encümen-i Mahsus teşkil edildi⁹.

Nitekim Doğu vilâyetleri için kurulan Encümen-i Mahsûs yanlarında Abdulkadir Efendi, Gazeteci Mevlanzâde Rifat, Adliye Nezareti’nden Emin Ali Beyler ile eski Şeyhül-İslam Haydar Efendi’yi de alarak bölgeye gitmiştir. Heyet, burada Kürt Kulübü ileri gelenleri ile onların istek ve sorunlarını ele alan bir görüşme yaptı (10 Temmuz 1919). Toplantı sonunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki nüfûs oranına göre bu

⁹ BOA, Meclis-i Vükela Mazbatası, nr.216, Zabıt nr.39/1, 18 Haziran 1335; BEO, nr.343409.

yerlere Kürt subay ve mülkî yetkililerin yollanması prensip olarak karara bağlandı¹⁰. Güneydoğu Anadolu'daki faaliyetleri dikkatle izleyen Osmanlı Hükümeti, Meclis-i Vükela'da aldığı kararları uygulamaya koydu. Mesela Şırnak'taki Kuvvetlerin bir kısmını asayişsizliğin hüküm sürdüğü Pervari'ye intikal ettirdi¹¹. Yine Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü, Şırnak, Pervari ve Şırvan kazalarında Kürtler ve diğer mahalli aşiretler tarafından ihlâl edilen asayişsizliğin önlenmesini Bitlis Vilâyeti'ne emretti (30 Haziran 1919)¹². Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey ile Diyarbakır'deki aşiret reislerine verilmesi düşünülen rütbe ve nişanlar hakkında görüş alışverişinde bulunuldu (4 Ağustos 1919)¹³. I. Dünya Savaşı esnasında Konya'ya nakledilmiş olan Haydaranlı aşireti, reisleri Hüseyin Paşa'ya para verilerek ve yollarda gerekli tedirler alınarak memleketlerine iade edildi¹⁴. Aynı gün Bitlis vilâyet merkezine bir miktar kuvvet sevk edildi¹⁵. Elazığ'daki Koç ve Ferhat aşiretleri arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesine gayret edildi¹⁶. Kulp ve Silvan ilçeleri arasında şekavetde bulunan Kürt ve Bedevî çetelerin tenkflî Bitlis vilâyetinden istendi¹⁷. Keza Şomer ve Bekâre aşiretleri arasındaki anlaşmazlıklar giderildi¹⁸. İngiliz Binbaşı Noel ile Bedirhaniler'den Celadet Ali, Kamran Ali, Diyarbakırlı Cemil, Paşazâde Ekrem ve Hakkârlı Rahli beylerin Kürdistan teşkili için ecnebî bir devlet adına çalıştıklarından haklarında tahkikat başlatıldı¹⁹. Bu arada idarecilerin de bazı kanunsuz işler yaptıkları görülmektedir. Mesela Malatya'da altı, Dersim'de iki mahkum kanunsuz olarak tahliye edilmişti. Yanlışın derhal düzeltilmesi Mamuretü'l-Aziz (Elazığ) Vilâyetine ihtar edildi²⁰. Dersim (Tunceli) havalisinin asayişini düzeltme vesilesiyle İzeli, Şadilli, Hizan ve Karışlanan aşiretlerinin ağa ve fertleri hakkında yapılmakta olan soruşturmanın da ertelendiği görülmektedir²¹. Müteakiben bu karar Dersim'in merkez ve bağlı kazalarındaki aşiretlere de teşmil edildi²². Özellikle İzeli ve diğer aşiretler arasındaki anlaşmazlıklar çözümlenmeye çalışıldı²³. Kritik durum münasebetiyle Mamuretü'l-Aziz'deki jandarma alay mevcudu takviye edilerek, vilâyette yeterli askerin bulundurulması sağlandı²⁴. Yine Diyarbakır'ın bekçi ve silah ihtiyacı karşılanmıştır²⁵. Şemdinan eşrafından Seyyid Muslihiddin Efendi,

¹⁰ M. K. Öke, *Aynı eser*, s.70-71.

¹¹ BOA, Dahiliye, Şifre (DH.ŞFR), nr.100/61; 105/9; 9 Ra. 1338; 105/59 14 Ra. 1338.

¹² BOA, DH.ŞFR, nr.102/12.

¹³ BOA, DH.ŞFR, nr.102/43; BEO, 343591.

¹⁴ BOA, DH.ŞFR, nr.102/47, 6 Za. 1327; 102/60 10 Za. 1337; 102/253; BEO, nr.343591; 341514.

¹⁵ BOA, DH.ŞFR, nr.102/61 10 Za. 1337.

¹⁶ BOA, DH.ŞFR, nr.102/164, 20 Za. 1337.

¹⁷ BOA, DH.ŞFR, nr.102/167, 20 Za. 1337.

¹⁸ BOA, DH.ŞFR, nr.102/166, 20 Za. 1337; 102/314, 2 Za. 1337.

¹⁹ BOA, DH.ŞFR, nr.103/138, 17 Za. 1337.

²⁰ BOA, DH.ŞFR, nr.103/199, 24 Za. 1337; 103/200, 24 Za. 1337.

²¹ BOA, DH.ŞFR, nr.103/201, 25 Za. 1337.

²² BOA, DH.ŞFR, nr.105/166, 1 Ra. 1338.

²³ BOA, DH.ŞFR, nr.106/54, 21 Ra. 1338; 106/49, 20 Ra. 1338; 106/34, 29 Ra. 1338; 106/103, 1 Ca. 1338.

²⁴ BOA, DH.ŞFR, nr.105/182, 7 Ra. 1338; 106/48, 20 Ra. 1338.

²⁵ BOA, DH.ŞFR, nr.103/205, 25 Za. 1337.

Mirü'l-ümeralık, Oğuzhan, Behram, Seyyid Emin Ağalar ile Oramar Reisi Sito, Dereki Reisi Tahir ve Sultan Ağalar beşinci rütbeden mecidi nişanı ile taltif edilmişlerdir²⁶. Bedirhan aşiret reislerinin Osmanlı Hükümetine olan bağlılıklarını temine dair Bitlis valiliği uyarılmıştır²⁷. Gülhük ve Mayada köylüleri arasında meydana gelen kavganın genişlemesi önlenmiş ve suçluları yakalanmıştı²⁸. Olaydan iki gün sonra Bitlis'e takviye amacıyla bir piyade taburuyla bir batarya nakledilmiştir²⁹. Milli Aşireti Reisi Kaymakam Mahmut Bey'in şikayet ettiği Savur kazasında sakin Hacı Abuzer ve Ömerkanlı aşiretlerine mensup 150 hane halk hakkındaki soruşturma ertelendi³⁰. 27 Ekim 1919 Diyarbakir Belediye reisi Hacı Şevki Efendi tevkif ettirildi ve İngiliz Binbaşı Noel'in muzır mektuplarının Adliyeye teslim edilmeden yakıldığı haberi üzerine Kalem-i Mahsusca soruşturma başlatıldı. Musa Sarı ve Bedri Şeyko aşiretleri arasındaki anlaşmazlıkların halli hususunda bazı teşebbüslerde bulunuldu³¹. Şemdinan'da Seyyid Taha Efendi, Deyr'den Sadarete çektiği telgrafta; Hilafet ve Saltanata bağlılığını bildirdi. Nitekim bir hafta sonra Seyyid Taha hükümet tarafından taltif edildi³². Ayrıca hükümet, Güneydoğu Anadolu'da görevini suistimal eden memurları değiştirmekte, azınlıkların hak ve zararlı faaliyetlerini de dikkatle takip etmekteydi³³. Bugünlerde Osmanlı hükümeti, İngiliz işgali altında bulunan Musul aşiretlerinden gelen yardım taleplerini geri çeviriyordu. Van ve Diyarbakir valiliklerine, bu aşiretlerle aradaki rabitanın manevî vasıtalarla güçlendirilmesini tavsiye ediyordu³⁴.

Kürt temsilcisi sıfatıyla Paris konferansına katılan Şerif Paşa'nın sözlerinin doğru olmadığını Kürt tebaa tarafından İtilaf Devletleri ve konferans nezdinde protesto edilmesi için Erzurum, Bitlis, Diyarbakir ile sair vilayetlere tebligat yapıldı³⁵. Kürtlerin kıskırtılmasında oldukça hassas olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve askerî sebeplerden yeterli önlemleri alamadığı anlaşılmaktadır. Hükümetin ana gayesi mütarekenin 7. maddesine göre bölgenin bir bahane ile işgalinin önlenmesiydi. Bu sebeple hükümet uzlaşmacı bir politika izleyerek işi genellikle İngilizler nezdinde uyarılarla geçiştirmektedir.

Osmanlı hükümetinin bu pasif politikasına karşılık Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın ve milletin birliği hususunda Millî Mücadelenin başlangıcında

²⁶ BOA,DH,ŞFR, nr.104/232, 22, S. 1338.

²⁷ BOA,DH,ŞFR, nr.104/257, 26 S. 1338.

²⁸ BOA,DH,ŞFR, nr.104/268, 28 S. 1338.

²⁹ BOA,DH,ŞFR, nr.104/230, 22 S. 1338; 107/147, 9 C. 1338; 108/30, 16 C.1338; 108/71, 24 C. 1338.

³⁰ BOA,DH,ŞFR, nr.104/295, 4 Ra. 1338.

³¹ BOA,DH,ŞFR, nr.104/66, 23 Ra. 1338.

³² BOA,DH,ŞFR, nr.107/24, 15 Ca. 1338; 107/95, 27 Ca. 1338.

³³ BOA,DH,ŞFR, nr.104/63, 26 M. 1338; 104/269, 29 S. 1338; 104/277, 1 Ca. 1338; 105/9, 9 Ra. 1338; 105/69, 15 Ra. 1338; 106/109, 1 Ca. 1338; 106/128, 6 Ca. 1338; 107/42, 18 Ca. 1338; 107/43, 19 Ca. 1338; 107/90, 27 Ca. 1338; 107/57, 20 Ca. 1338; 107/96, 27 Ca. 1338; 107/106, 29 Ca. 1338; 106/123, 3 Ca. 1338; 107/125, 5 Ca. 1338.

³⁴ BOA,DH,ŞFR, nr.105/123, 23 Ra. 1338.

³⁵ BOA,DH,ŞFR,107/104, 29 Ca. 1338.

etkili tedbirler almaya başladığı görülmektedir. Daha Anadolu'ya geçişinin 10. gününde müstakil Kürdistan gayesi ile Diyarbakir'de kurulmuş olan Kürt Kulübü'nün Diyarbakir'deki faaliyetleri hakkında malumat istedi. 13 Haziran 1919'da aynı yörede bir Kürt galeyani ile karşılaşmamak için askerî kuvvetlerin bu muntıkada toplanmasını 3. Ordu Müfettişi olarak emretti³⁶.

Bu sırada Misâk-ı Millî sınırları içinde topyekün bir Millî Mücadeleyi örgütleyen Mustafa Kemâl Paşa'nın vatan kıstası, Osmanlı-İslâm kültürüne dayanan bağımsız ve millî bir devletin tecellisiydi. Nitekim Doğu Anadolu'nun büyük devletlerce Ermenilere verilmesini protesto amacıyla Erzurum'da bir araya gelen milletin temsilcilerine Mustafa Kemâl, yine vatanın bir bütün olduğunu, Doğu Anadolu'nun hiçbir bahaneyle Osmanlı camiasından ayrılamayacağını ve bölgedeki bütün müslümanların öz kardeş olduğunu vurgulamıştır. Mustafa Kemâl, düşmanın ülkeyi çökertmek ve meydana gelecek direniş ateşini söndürmek için Güneydoğu Anadolu'da Kürtçülük maskesi altında, ayrılıkçılık yarattığını kaydediyordu. 15 Haziran'da Amasya'dan Diyarbakir Vilâyeti'ne gönderdiği cevapta: "Bir ecnebî devletin himayesine sığınarak zelil ve esir yaşamayı tercih eden hertürlü ictihâtın, memleketi tefrikaya düşürecek her nevi cemiyetin dağılması pek vatanî ve zarurî vazife" olduğundan bahisle Kürt Kulübü'nün kapatılmasının yerinde bir karar teşkil ettiğini ve herkesin "Kuva-yı Milliye" ruhuyla kenetlenmesi gerektiğini bildirecekti³⁷. Mustafa Kemal, kulüp mensuplarının Güneydoğu halkını temsil etmediğini, kendisine gelen telgraflardan yöre halkının "milletin müstakil ve hür yaşaması uğrunda her türlü fedakârlığı yapmaya amâde" olduğuna inanmış ve şöyle demiştir (17 Haziran 1919)³⁸:

"Vilâyât-ı şarkiye halkının Ermeni çetelerinin gadr. ve taarruzâtına hedef olmuş en büyük felâketi görmüş bir unsur olmak sıfatıyla elhak fedakârlık lüzumunu en evvel takdir eyledikleri kemâl-i iftiharla görülmektedir. Fakat Anadolu'nun sakin tarafları böyle değildir. Siyasî zümrelerin şimdye kadar menfaatleri uğrunda halkı baziçe etmiş olmaları ahalide her türlü teşkilâta karşı bir nevi ihtirâzkârlık tevleid eylemiştir. Bu sebeple muvasalatdan şimdye kadar en çok ehemmiyet verdiğim cihet istikbal-i milletin ve halk-ı hayatımızın ancak millî birlikte kurtulacağını ve bunun için her nevi ihtisâsât-ı siyasiye ve şahsiyeden münezzeh ve yalnız milleti hür ve müstakil yaşatmağa matuf teşkilâtını yani Müdafı-yı Hukuk-ı Milliye'nin her nahiyeye varıncaya kadar teşmili esâsâtını hazırlamak olduğu şâyân-ı mahmedettir ki, her tarafta gerek askeri gerek mülkî, zatî biraderleri gibi hem fikir ve içtihat arkadaşlarımızın saye-i himmet ve delâletiyle her taraftan aldığım telgrafnameler milletin bu ihtiyacı duyduğunu ve sûret-i umumiyede bu işe bilfiil başladığını ispat ediyor. Hükûmet-i merkeziyenin adeta esir bir vaziyette olması payitahtın kuvvetli bir işgal-i askerî altında bulunması hasebiyle mukadderat-ı milletin yine millet ordusuyla zaruri kıldığı zatîlilerince müsellemdir. Bu sebeple ben Kürtler'i ve hattâ öz kardeş olarak tekmil milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve

³⁶ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 5 (Eylül 1953), Belge nr.90, 130.

³⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, III, Ankara 1991, s.904-905; M. K. Öke, *aynı eser*, s.88.

³⁸ *Atatürk'ün Telgraf, Tamim ve Beyannameleri (ATTB)*, Ankara 1991, IV, s.36-37.

bunu cihana Müdafa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim. Esasen milli vicdandan doğan bu kadar kuvvet tasavvur etmiyorum. Erzurum'da tekmil vilâyât-ı şarkiye'nin murahaslarından mürekkep bir heyet bulundurmamak hususundaki fikir ve teşebbüsünüzü takdir ederim. Bu behemehal lâzımdır”.

Mustafa Kemâl Paşa, Sivas Kongresine gitmeden önce Doğu ve Güneydoğu'daki aşiret reislerine birer mektup yollayarak , onlara Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları ve başlattığı mücadelenin anahatlarıyla özelliklerini tasvir edecektir. Mutkılı Hacı Musa Bey, Bitlisli Kufrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi, Şırnaklı Abdurrahman, Derşevli Ömer, Muşaslı Resul Ağalara, Sadullah Efendiye, Şeyh Mahmud'a, Norşinsli Şeyh Ziyaeddin ve Garzan'dan Cemil Çeto'ya Osmanlı Hükûmeti'nin acze düştüğünü, milletin kendi kaderini kendi eline kaydederek onları Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerinde birleşmeye ve kongrelere katılmaya çağırdı. Yukardaki isimlerden bazıları kongre üyeliğine, bazılarını ise Heyet-i Temsiliye'ye geçen Mustafa Kemâl önemli aşiret reislerini Milli mücadele'ye entegre etmeyi başarmıştı (Ağustos 1919)³⁹. Bu çağrılardan iyice endişelenen İngiltere bölgedeki işbirlikçi ajanların Siirtli Muhtedî Cemil, yeni Siirt'in Sarh köyünden Şemon bin Kısırmos, Nasturilerin ileri gelenlerinden Asurî Patriği Davud, Zaholu Yahudi Naum adlı kimseler vasıtasıyla Şırnak aşireti ağaları Hacı Yusuf, Abdurrahman (25 Ağustos 1919), Süleyman Tatar (16 Ağustos 1919), Temir Han ve Ali Han'a beş mektup göndermiştir⁴⁰. Mektuplar da; Kürtlerin Milli Mücadele'ye iştirak etmemeleri ihtar edildikten sonra İngiltere'nin güçlü olduğu hatırlatılmıştır. Bu ağaların İngiltere'ye bağlanmaları için tehdide varan ifadeler kullanılmıştır. Böylece Güneydoğu Anadolu halkının İngilizler aleyhine davranmamaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bölgenin insanı devletine sadık kalarak bu oyuna gelmemiştir. Devlete sadık aşiret ağaları vasıtasıyla Siirt Mutasarrıflığına intikal eden bu mektuplar, Bitlis Vali Vekili Vehbi Bey tarafından Arapça'dan tercüme ettirilerek İstanbul'a gönderilmiştir (16 Ekim 1919)⁴¹.

Mustafa Kemâl, İngilizlerin Türk Milletini parçalama faaliyetlerini kendisini ziyarete gelen Amerikalı General Harbord'a 24 Eylül 1919'da aynen şu tesbitle anlatacaktır⁴²;

“İmparatorluğu bölme bu Türkler'le Kürtler arasında bir kardeş harbine sebebiyet vermek için Kürtler'i İngiliz himayesi altında müstakil bir Kürdistan kurma planına iştirak etmek üzere tahrik ettiler. İleri sürdükleri tez İmparatorluğun nasıl olsa dağılmaya mahkûm olduğudur. Bu teşebbüslerini tahakkuk ettirmek için büyük paralar harcadılar, her türlü casusluğa baş vurdular hatta derhal hafiyeler gönderdiler bu suretle Noel isimli bir İngiliz subayı uzun bir zaman Diyarbakır'da gayretler sarfetti ve faaliyetlerinde her türlü sahtekarlık ve aldatmaya baş vurdu. Fakat bizim Kürt vatandaşlarımız hazırlanan komplonun farkına vararak onu ve vicdanlarını parayla satan diğer bir grub haini o

³⁹ Nutuk, III, s.937-945; M. K. Öke, aynı eser, s.70-87.

⁴⁰ BOA,BEO, nr.343775; Dahiliye Kalem-i Mahsus, Dosya 53,4,nr.4,lef.1-2.

⁴¹ Aynı vesika, lef.3-4.

⁴² ATTB, IV, 87-88.

muhiitten kovdular. Diyarbakır faaliyetlerinde sukût-ı hayâle uğramış olan Mr. Noel⁴³, Bedirhan kabilesine mansıb ve para vererek ikna ettiği fakat Kâmuran, Celâdet ve Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem gibi hısımları arasında hiç itibarı olmayan bir grup maceraperestle Malatya'ya gitti. Burada müstakil bir Kürdistan kurulması yolundaki teşebbüslerini aynı zamanda Bedirhan kabilesine mensup kaymakam Kamil Bey'le teşrik-i mesai yaparak tekrarladı. Diğer taraftan, yalnız kendi menfaatlerini düşünen Dahiliye Vekili Adil Bey'in, aynı zamanda yine sadece kendi menfaatini düşünen ve millî hareket ve bilhassa Sivas kongresi aleyhinde tedbirler alan Harbiye Vekili Şefik Paşa'nın bir aleti olan Harput valisi Galip Bey'le birleşti ve kendisi ve arkadaşları "memleketi işgal edecekler, hemen silahlara" diye feryatlara başladılar. Bu suretle bizim saf Kürt vatandaşlarımızın ayaklanmasını tahrik etmek istediler. Bu bahis plânın üç gagesi vardı: Kürtler'in menfaat duygularını canlandırmak, millî kuvvetleri imha etmek ve aynı memleketin evlatları arasında bir mücadele ve kan dökmeğe sebep olmak. Suikastı tertipleyenler tasarladıkları faciaya Halil Bey'in, postayı yağma ettiği söylenen bir grup eşkiyayı takip edeceği bahanesiyle istettiği askerlerden bir kısmını da dahil etmekten çekinmediler.

Bu şahıslar millî kuvvetleri küçümsemelerinin tabîî neticesi olan perişanlıkla karşılaştılar. Bu entrikaların tamamen dışında kalmış olan mahallî halk çok geçmeden bunların hakikî mahiyetini anladı ve suçluları tevkif etmek üzereydi ki onlar kaçtılar".

Sonuç olarak bu gibi aldatmalara kanmayan Güneydoğu halkı Türk ve Kürt'ün birbirinden ayrılmaz öz kardeş olduğu inancında olan Mustafa Kemal'in başlattığı emperyalizme karşı savaşta büyük bir coşkuyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer almışlardır. Bugün bölgede yabancı kışkırtmasıyla meydana getirilen olaylara da geçmişte olduğu gibi birlik ve beraberlik ruhuyla Güneydoğu'daki kardeşlerimiz gereken cevabı vermektedir.

⁴³ İngiliz Binbaşı Noel'in faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. M. K. Öke, *aynı eser*.

**Babıali Dahiliye Nezareti Emniyet-i
Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi***

Huzur-ı âli-i cenâb-ı Sadâret-penahiye

Ma'rûz-ı çâker-i kemînelerdir.

Düvel-i İtilafıyye ile mütâreke akd edildikten sonra Vilâyât-ı Şarkıyye'de mahal-i emn u asâyiş ve bir hadise vuku'a gelmediği halde mahzâ mahâll-i mezkûre asâyişini haleldâr etmek ve Kuvâ-yı askeriyeleri tarafından o havalinin işgalini bir emr-i vaki' haline getirmek için İngiltere kumandanlığı tarafından Van, Bitlis ve Diyarbekir vilâyetlerine gönderilen mümessil-i siyasilerin vesâsetiyle vilâyât-ı mezkûrede sakin ve henüz Hükûmet-i Osmaniye'ye bile tamamiyle itâ'at etmemiş ve asabiyet-i diniyye ve milliyeleri öteden beri ma'lûm bulunmuş olan Kürd aşairi rüesâsını ve efrâdını gâh külliyyetli para tevzi'i ve gâh cebir ve şiddet ira'esi suretiyle elde etmeğe ve Hükûmet-i Osmaniye'den iktirân ettirmeğe sa'y ü gayret etdikleri bu cümleden olarak Zaho kazasında bulunan İngiliz hâkim-i siyasîsinin Şırnak kazasına tâbi ve Bitlis ve Van vilâyetleri arasında vâki' olan ve öteden berü nüfûz-ı hükûmet altına alınamayan ve bu sebeple tekâlif, asker ve saire vermeyerek kendi kendilerine imrâr-ı hayat eyleyen 30-40 köyden mürekkeb Geliguyan nahiyesi kurâsında mukim kabailden Birkan Aşâiri Reisi Hüsam Ömer hasebü'l-civariyye Zaho'ya celb ile Güyan kaymakamlığına tayin ettiği beyan ve merkûm tarafından kendisinin ahalice kabul edilmediği yolunda cevab itâ edilmesi üzerine merkumu kaymakamlıkla ve oralardaki Ermeni köylülerini muhafaza vesilesiyle ve otuz nefer İngiliz jandarma efrâdıyla birlikte îade ettiği ve kendisi de Geligüyan'a Gerze karyesi aşairine İngilizlere tâbi olmadıkları için propoğanda icra ve mükâfat-ı nakdiye va'ad etmiş ise de aşair tarafından Hükûmet-i Osmaniye'ye sadık kalacaklarını beyan etmeleri üzerine ikna' edemediği ve Ermeni karyelerini dolaşmakta iken esasen mûmâ-ileyhin bu propogandasından dilgir ve müteheyyic olan aşair tarafından Perde ve Merkebe karyeleri arasında katl olduğu ve bu def'a üzerine bir çok İngiliz tayyaresi gelerek Güyan kurâsını bombarduman etmiş ise de hiç bir hasar ika' edemediği ve dağlara ilticâ eden köylüler tarafından dağın zirvesinden mukabele edilerek iki İngiliz tayyaresinin iskat olduğu ve bu vak'adan nâşi beş top ve mitralyözünü havi dört tabur İngiliz askerinin Zaho'ya muvasalat edeceği ve İngiliz memur-ı siyasîlerinin Hükûmet-i Osmaniye'ye tamamen itaat etmemiş olan Beytu'ş-Şebab aşairi içerilerine girmeleri bu gibi vekayi'-i müessifenin zuhûruna sebep vereceği ve Revandiz cihetlerinde Hafid Şeyh Mahmud nâmında birisinin müstakil Cenûbî Kürdistan sultanı ilân olduğu ve bu hükûmetin İngiliz himayesinde bulunduğu ve Bedirhaniler'den ve Musul Mahkemesi aza mülâzımlarından Faik Efendi'nin Van'ın Şemdinan, Gûvâr ve Çölemerik aşairini iğfal için İngiliz memûr-ı siyasîsiyle beraber Revandiz'in Biradost nahiyesine geldiği ve aşair rüesasından Oğuz Bey ve Sultan Ağa ve

* BOA, BEO, nr. 343409, lef 2.

Seyyid Emin Efendilerin bunların davetine adem-i muvâfakatiyle Devlet-i Osmaniye'ye idame-i merbûtiyet etmek istediklerini beyan ettikleri ve Faik Efendi'nin Şemdinan kaymakamına Türklerin zulmundan bahis ve bir mektup göndererek kendilerine iltihak ile Sultan Mahmud'a mutava'at etmelerini teklif etmekle beraber İngiliz memûr-ı siyâsîsi Tirokil ile ve bir miktar aşairle Şemdinan'ın Gerdi nahiyesine giderek Oğuz Bey'e ayda iki yüz ruble maaşla Gerdi kaymakamlığını teklif eylemiş ise de mûmâ-ileyhin kabul etmemesi ve Devlet-i Osmaniye'ye sâdık kalmak istediğine dâir evvelki ifadesini tekrar etmesi ve diğer aşairin de aynı sûretle cevab-ı redd vermeleri üzerine Revandiz'e avdet eyledikleri ve Faik ile Tirokil'in Kürdlere tevzi edilmek üzere birkaç bin altun gönderdikleri ve kuvvet ve bir mikdar para gönderilmez ise aşairden bir miktarının İngilizlere mûmâşât eylemelerinden endişe eylediği ve Seyyid Taha Efendi'nin Şikak Aşireti Reisi Simiko ile birlikte Devlet-i Aliyye'nin ve İran devletinin Kürdlerle meskûn vilâyâtına Devlet-i Aliyye'ye merbût olmak üzere bir muhtariyet idare verilmesini temine çalıştığı İngiliz memûr-ı siyâsîsi tarafından haber alınarak Musul'a gönderildiği Başkale ve Dilman cihetlerinden alınan haberlerde müsteban olduğu ve Rumiye'deki İngiliz memûr-ı siyâsîsinin İran Kürd aşairi rüesasını toplayarak müzakerede bulunduğu ve maksadının İran'daki Kürdlerle meskûn yerlerde dahil olduğu halde İngiltere'nin taht-ı himâyesinde müstakil bir Kürdistan teşkili için müttefikan Düvel-i Ecnebiyye'ye müracaatlarını temin idüğü ve Musul'a gönderildiği şâyi olan Seyyid Taha Eendi'nin de İngiliz memûru ile teşrik-i mesâ'ie ikna edildiği ve Kürdistan Şeyhül-İslâmı olduğunu işâ'e eden Şer'iyye Başkatibi Cemal Efendi ile Şıftı nahiyesi müdür vekili Derviş Bey'in bilâmezuniyet gece gizlice Cari'ye gittikleri ve İmadiye'nin Rikan nahiyesine gelmiş olan İngiliz memûr-ı siyâsîsinin Oramar Aşireti Reisi Havni Ağa'ya ilk baharda merkezini Van şehrinde tesis edeceğini ve Devlet-i Aliyye'nin payitahtının Konya'ya nakl edildiğini ve İngilizlerin Kürd aşairini para sarfı ve cebir isti'maliyle elde etmeğe çalıştığı ve himayesi tahtında müstakil Kürdistan teşkiline ikna' etmekde bulunduğu ve İngilizlerin bu propogandalarından heyecana gelmiş olan aşairin müessif bir vak'a ihdas etmelerine mâni' olmak için elde kâfi miktarda jandarma bulunmadığı gibi terhis dolayısıyla lüzûmu derecede asker kalmadığı ve aşairin Hükûmet-i Osmaniye'ye olan sadakatlerini temin için ve kendilerini İngilizlerden ib'ad etmek için tahsisat mevcûd olmadığı ve Mardin'de bulunan İngiliz Binbaşısının Nasir Efendi namındaki bir Keldanî ile İngiltere'nin himayesinde müstakil bir Kürdistan teşkili için çalıştığı ve mûmâ-ileyhin Nasbine gelirken Demirkapu'daki Naif Bey ile Dâlyamlı aşireti reisi Dirune Nahiyesi Müdürü Mahmud Ağa tarafından mutantan sûretde istikbal ve eşraf-ı mahalliyeye ziyafet keşide ettiği ve Gazze aşiretinin Şammar aşairi üzerine tasallutda bulunması için İngilizlerin bazı Gazze kabailine hulul eyledikleri ve Şammarlıların Gazze'den havf etmekde buldukları Van, Bitlis, Diyarbekir vilâyetleriyle 13. Kolordu Kumandanlığından vârid olan telgrafnamelerde izbar ve mezkûr telgrafnamelerin suretleri le'f'en takdim ve tisyâr kılınmış ve iş'arât-ı vakı'aya nazaran vilâyât-ı mezkûrede emniyet ve asayişin muhafazası için bazı tedabir ittihazı vücûbu tezâhür eylemiştir.

Ma'lûm-ı sâmi-i sadaretpenâhileri buyurulacağı üzere Düvel-i İtilâfiyye ile akd olunan mütarekenamenin 24. maddesi İtilaf Devletlerinin ancak Vilâyât-ı Sitte'de iğtişâş zuhûrunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını muhafaza edebileceklerini ta'yîn ve

takyîd etmekde olduğu ve mahâll-i mezkûrede mahâll-i asayiş ufak bir hadise bile zuhûr etmediği halde işgale bir vesile aramak ve oraların asayişini haleldar etmek için mümessil-i siyasî ünvanıyla gönderilen zevat-ı resmîyenin asayişin ihlaline sebep vermeleri mezkûr mütareke ahkâmına sarîh bir tecâvüz teşkil etmektedir. Binaenaleyh mahâll-i mezkûre asayişinin muhafazasıyla hem salifü'l-arz hakim-i siyasinin katli gibi müessif hadisât vuku'unu men'etmek ve hem de aşairin İngilizlerin tesvilatına kapılmamalarını temin eylemek için vilâyât-ı mezkûreye toplu ve mühim bir kuvve-i askeriye ikamesi ve İngilizlerin elde ettikleri aşairin hükûmete imaleleri ve diğerlerinin temin-i sadakati için bazı rüesâyâ ünvan ve nişan tevcih ve tevzi'i ve lâzım gelenlere mükafât-ı nakdiye itası zımında vilâyât-ı mezkûreye mikdâr-ı kafi tahsisat itası ve vilâyât-ı Şarkiyye'de vukû'a gelen mahal-i asayiş-i ahvalin kendi mümessil-i siyasîlerinin teşebbüsâtıyla vukû'a geldiği anlaşılmasına nazaran bu gibi propogandalara nihayet verilmesi için İngiltere mümessilliği nezdinde müessir bir teşebbüs icrası münasib-i mütala'a kılınmış olmağla keyfiyetin mazhar-ı tasvib-i fehametpenahileri buyurulduğu takdirde Meclis-i vükelaca bit-tezkir ifa-yı muktezasıyla neticesinin emr ü tebliğ buyurulması menût-ı müsâ'ade-yi sami-yi sadaretpenâhileridir. Ol bâbda emr ü ferman hazret-i velîü'l-emrindir.

Fî Şa'ban 1337 ve Fî Mayıs - (1335)
Dâhiliye Nâzırı

Süleyman Beyoğlu

1. Introduction

2. Methodology

3. Results

4. Discussion

5. Conclusion

6. References

7. Appendix

8. Acknowledgements

9. Contact Information

10. Disclaimer

11. Glossary

12. Bibliography

13. Index

14. Table of Contents

15. Summary

16. Abstract

17. Keywords

18. Subject Area

19. Author's Note

20. Correspondence

21. Funding

22. Conflicts of Interest

23. Ethics Statement

24. Data Availability

25. Supplementary Materials

26. Additional Information

27. Corresponding Author

28. Email Address

29. Phone Number

30. Fax Number

31. Postal Address

32. City

33. State

34. Country

35. Zip Code

36. Website

37. Social Media

38. Copyright

39. Permissions

40. Reprints

41. Distribution

42. Circulation

43. Subscriptions

44. Advertising

45. Sponsorship

46. Endorsement

47. Review

48. Feedback